

KUR'AN NEDİR?*

*Yazan: Toby Lester, Yayınlayan: Adam
Niklewicz*

*Çeviren ve Yayınlayan: M.Kemal ATİK***

Farklı akademik ve teolojik ilgilerle araştırmacılar Kur'an ve İslam tarihi hakkında tartışmalı teoriler ileri sürmekte ve modern dünya için İslam'ı yeniden yorumlamaya çalışmaktadırlar. Bu durum, bir bilim adamının da vurguladığı gibi "hassas bir mesele"dir.

GİRİŞ

1972'de Yemen San'a Ulu Camii'nin restorasyonu sırasında binanın iç ve dış çatısının yapımı sırasında tavan arasında çalışan işçiler her ne kadar o anda farkına varmadılarsa da orada dikkate değer bir mezarlık buldular. Normalde camilerde mezarlık olmadığı için ve burada mezar taşı, insan cesedi ve (cenaze-ye ait) herhangi bir değerli eşya (mücevherat) da bulunmadığı için işçilerin ilgisiz kalmalarını anlamak mümkündür. Aslında burada kötü bir şekilde deforme olmuş kağıt dökümanlar, eski evraklar, asırlardır yağmur ve nem nedeniyle birbirine geçmiş, yıllardır fareler ve böcekler tarafından kemirilmiş eski parşömen kağıt doküman yığıntısından, zarar görmüş kitaplar ve kişisel Arapça metin sayfalarından başka bir şey yoktu. Görevlerini tamamlamak amacıyla işçiler el yazmalarını toplayıp birkaç yirmilik patates çuvalına tıktılar ve caminin kilitli olan minarelerinden birinin merdiveninin bir kenarına bıraktılar. Bu buluntuların önemini anlayan zamanın Yemen Eski Eserler İdare Başkanı olan Qadhi Isma'il al-Akwa' olmasaydı muhtemelen bunlar orada bir kez daha unutulacaktı. Al-Akwa' bu parçaları korumak ve incelemek için uluslararası destek aradı ve 1979'da restorasyon projesini yapmak ve organize etmek için Alman Hükümetini ikna eden bir Alman bilgininin ilgisini çekmeyi başardı. Proje çalışmaları başladıktan hemen sonra bu materyalin zaman zaman kağıt mezarlığı olarak da adlandırdığımız tarihi bir buluntu örneği olduğu ortaya çıktı. Ki bu materyal (ler) başka eserler yanında Müslümanların yüce kitabı Kur'an'ın benzer nüshalarından tutun da binlerce farklı nüshalarına varıncaya kadar onbinlerce parça

* Bu makale **Atlantic Monthly**, Ocak 1998, Sayı 283, No: 1, Sayfa 43-56'de "What is the *Quran*" ismiyle İngilizce olarak yayınlanmıştır. Makalenin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisinde, Fakültemiz Araştırma Görevlileri Faruk YILDIZ, Veysel KOŞAR ve Sultan AKSAKAL'ın müşterek katkıları olmuştur.

** KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. m_kemalatik@hotmail.com.

150 / Kur'an Nedir?

için bir mezarlıktı. Bazı dindar müslüman çevrelerde Kur'an'ın ortalıkta dolaştırılmaması, yıpranmış ve zarar görmüş nüshaların ise ortadan kaldırılması gerektiği fikri oluştu. Bu yüzden hem orada bulunan metinlerin kutsallığını korumak hem de sadece tam ve yıpranmamış nüshaların okunmasını temin etmek için onları koruma altına alma fikri oluştu.

Bu Yemen istifindeki bazı parşömen sayfalarının M.S. VII. ve VIII. yüzyıllara veya İslam'ın ilk iki yüzyılına kadar gittiği görülmektedir. Diğer bir deyişle belki de bunlar var olan ilk Kur'an parçalarıydı. Bundan başka bu parçaların bazılarında bilinen Kur'an metinlerinde küçük fakat ilginç farklılıklar vardı. Böylesi farklılıklar her ne kadar metin tarihçileri için sürpriz olmamakla birlikte Kur'an'ın bugün bize Allah'ın değişmeyen, zamanüstü ve gerçekten mükemmel bir kelamı olarak ulaştığı şeklindeki geleneksel Müslüman inancıyla ciddi anlamda çelişki arz eder.

Kısmen Yemen yazmalarından elde edilen metinsel kanıtlar üzerinde temellenen Kur'an'ın yeniden yorumlanması için gösterilen seküler çaba nasıl ki İncil ve Hz. İsa'nın hayatı yeniden yorumlanmaya kalkışıldığında bu bir çok muhafazakar Hristiyan için rahatsızlık verici ve aşağılayıcı bir durum olduysa bu da bir çok Müslüman için de rahatsız edici ve aşağılayıcı bir durum olur. Bununla birlikte aralarında müslümanların da bulunduğu Kur'an'ı tarihe yerleştirmek (tarihselleştirmek) gibi bir çaba içerisinde olan bilginler geleneği incelemek ve geçmişe bakarak geleceğe yönelmek şeklinde İslami canlılığı tetikleyeceklerdir. Böylelikle sadece bilimsel tartışma çerçevesi içinde kalan böyle bir düşünce, Rönesans ve Reformun tarihinde görüldüğü gibi çok güçlü olabilecek, büyük sosyal değişimlere de yol açabilecektir. Ne de olsa Kur'an günümüzde dünyanın ideolojik anlamda en etkili metni/kitabıdır.

Parçalara Bakış

1981'de Yemen yazmalarının incelenmesine ciddi anlamda zaman ayıran ilk kişi Saarbrücken/Almanya'da Saarland Üniversitesinde Arapça kaligrafi (hat) ve Kur'an paleografyası (eski yazıları okuma ilmi) uzmanı olan Gerd R. Puin idi. Alman hükümeti tarafından restorasyon projesini denetlemek ve organize etmek için gönderilen Puin, bazı parşömen parçalarının eski dönemlerden kaldığını fark etti ve ilk araştırmalarında alışlagelmişin dışındaki ayet sıralaması, basit metinsel değişiklikler, nadir imla türleri ve sanatsal süslemelerini ortaya çıkardı. İşin ilginç yanı, daha önce üzerine bir şeyler yazılmış yaprakların silinerek az rastlanılan ilk dönem Hicazi Arap hattıyla yazılmış olan bu parçaların, Kur'an'ın varlığı bilinen en eski örnekleri olmasıydı. Puin, incelemeleri sonunda Yemen nüshalarının, M.S. VII. yy.'da bir bütün halinde Muhammed'e Allah'ın sözü olarak inen bir şey değil, aksine tarihi süreç içerisinde gelişen bir metin olduğu düşüncesine ulaştı.

1980'lerin başından beri, Yemen'de bulunan 15.000'den fazla Kur'an yaprağı dikkatlice düzeltildi, temizlendi, onarıldı, tasnif edildi ve toplandı. Onlar şimdi Puin'in deyimiyile gelecek binlerce yıl için korunmuş olarak Yemen El Yazmaları Evi'nde detaylı bir incelemeyi bekler vaziyette durmaktadır. Bununla birlikte Yemen'li yetkililer izin verme konusunda isteksiz gözüküyorlar. Puin, *"farklı nedenlerle olsa da onlar bu durumu bizim yaptığımız gibi gizli tutmak istemektedirler"* diyor. *"Onlar Kur'an nüshaları üzerinde Almanlar'ın ve diğerlerinin çalıştığı gerçeğinin bilinmesini istemiyorlar. Onlar Müslümanların, Kur'an tarihi hakkında söylenmesi gereken her şeyin bin yıl kadar önce söylenmiş olduğunu kabul ettikleri için bu konuda herhangi bir çalışma yapıldığının bilinmesini istemiyorlar"*.

Bu tarihe kadar Yemen nüshalarına rahat ulaşım imkanı sağlanan iki bilgin Puin ve meslektaşı Saarland Üniversitesi İslam Sanat Tarihçisi H-C. Graf von Bothmer'dir. Puin ve Von Bothmer Yemen nüshalarında keşfettikleri hakkında ilmi yayınlarda sadece birkaç kısa yetersiz makale yayımladılar. Onlar şimdiye dek parçaları sistematik bir şekilde incelemekten çok düzenlemeyle ve tasnifle meşgul olmaları ve biraz da Yemenli yetkililerin keşfin doğuracağı muhtemel sonuçların farkına varmaları halinde ilerideki erişimi (daha sonraki araştırmaları) reddedecekleri korkusuyla alakalı olarak parçaları yayımlama hususunda bir parça gönülsüzdüler. Bununla birlikte Von Bothmer 1997'de parçaların 35.000'den fazla mikrofilmli alma işlemini bitirdi ve yakın zamanda filmleri Almanya'ya götürdü. Bu durum, Von Bothmer, Puin ve diğer bilginlerin sonunda metinleri dikkatlice inceleme ve buldukları sonuçları özgürce yayımlama şansına sahip olacakları anlamına gelmektedir ki bu da Puin'i oldukça heyecanlandıran bir olasılıktır. *"Müslümanların çoğunun Kur'an'ın iki kapağı arasında olan her şeyin Allah'ın değişmez kelamı olduğuna inandığını"* işaret eden Puin, *"Onlar İncil'in bir tarihi olduğunu ve açıkçası gökten düşmediğini gösteren metinsel çalışmaları yapmayı seviyorlar. Fakat şimdiye kadar Kur'an bu tartışmaların dışında kalmıştır. Bu duvarı yıkmanın tek yolu Kur'an'ın bir tarihi olduğunu göstermektir. Sana'a yazmaları da bu konuda bize yardımcı olacaktır"* demektedir.

Bu sadece Puin'in isteği değildir. Günümüz Kur'an çalışmalarının öncülerinden ve Calagary Üniversitesinde dini araştırmalar profesörü olan Andrew Rippin; *"Yemen el yazmalarının etkisi hala sürmektedir"* demektedir. *"Onların (Yemen parçalarının) farklı kıraat ve ayet düzenlerinin olması çok önemlidir. Herkes bunda hemfikir. Bu nüshalar ilk Kur'an metinlerinin sanıldığından daha çok soruya açık olduğunu gösterir. Bu da metinlerin düşünüldüğü kadar sağlam ve dolayısıyla iddia edildiği kadar otoriteye (yetki) sahip olmadığı anlamına gelir"*.

Dinin Yeniden Yorumlanması

Çağdaş Kitabı Mukaddes araştırmacılığının standartlarına göre Puin ve Rippin tarafından Kur'an'ın bir tarihi olduğu ve onun mecazi bir şekilde yorumlanabileceği ile ilgili sorulan sorular gibi oldukça mütevazidir ve radikal adımlar olarak da görülemez. Ancak İslami genel durum (konjonktör) ve Müslümanların duyarlılığı da bir tarafa atılamaz. Santa Barbara'daki California Üniversitesinde İslami araştırmalar profesörü R. Stephen Humphreys "*Kur'an'ı tarihselleştirmek, Müslüman toplumunun bütün tarihsel tecrübesini yok saymaktır*" demektedir. "*Kur'an, toplum için bir ferman ve onu var olmaya çağıran bir belgedir. Realitade her zaman açık olmamakla birlikte ideal olarak İslam tarihinde Kur'an'ın insan yaşamıyla ilgili emirlerini izleme ve uygulama çabaları mevcuttur. Eğer Kur'an, tarihi bir belge olsaydı o zaman ondört asırlık İslami mücadeleye gerçekten anlamsız olurdu*".

Geleneksel Müslüman düşüncesinde Kur'an'a bakıldığında onun, Tanrı'nın kelamı olduğu anlaşılır. O, mükemmel ve eşsiz bir mesaj, dil ve tarza sahip olup, bugün bile pek çok yerde hala yaygın olan fundamentalist Hristiyan düşüncesindeki yaygın İncil'in "*hatasızlığı*"na ve "*sözlü bir ilham*" olduğu inancına çarpıcı bir şekilde benzemektedir. Bu düşüncenin klasik anlatımı, İncil bilgini J. William Burgon tarafından bir yüzyılı aşkın bir süre önce şöyle ifade edilmiştir:

"İncil, 'Tahtta Oturan'ın sözünden başka birşey değildir. Onun her kitabı, her bölümü, her ayeti, her kelimesi, her hecesi ve her harfi 'En Yüce'nin direkt ifadesidir."

Gerçekte bununla birlikte İslam Ansiklopedisi "*Encyclopedia of Islam*" (1981)'nin de gösterdiği gibi İncil hakkındaki Hristiyan düşüncesi tamamen böyle değildir; "*Hristiyan inancında Kur'an'ın Müslüman inancındaki rolüne en yakın benzerlik gösteren İncil değil, İsa'dır*". Eğer İsa Tanrı'nın sözünün vücut bulmuş (tecessüm etmiş) şekli ise; Kur'an da Tanrı'nın sözünün metin haline gelmiş şeklidir. Onun kutsallığını veya otoritesini sorgulamak Salman Rüşdi'nin de çok iyi bildiği gibi İslam'a açık bir saldırı anlamına gelir.

The Origins of the Koran (1998)'daki makalelerin de gösterdiği gibi Müslümanların tepki verme ihtimali Kur'an'ın tarihi-kritik araştırmasını vazgeçirmede caydırıcı bir etken olamamıştır. Rüşdi olayının kötü sonucuna rağmen çalışma devam etmektedir: Kur'an bilgini olan Günter Lüling, 1996'da *The Journal of Higher Criticism*'de "*Hem Kur'an metninin hem de İslamiyet'in kökeni hakkındaki bilimsel İslami anlayışın çarpıtıldığı (şu ana kadar Batılı İslam araştırmacılarının da kesinlikle kabul ettiği bir deformasyon)*" hakkında bir yazı yazdı. 1994'de *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* dergisinde, Jerusalem Hebrew Üniversitesinden Yehuda D. Nevo ölümünden sonra yayımlanan bir çalışmasında Negev Çölü'nde VII. ve VIII. yüzyıllara ait taşlar üzerindeki dini kitabelerin "*müslümanların İslam tarihiyle ilgili geleneksel düşün-*

celerinde ciddi problemlerin olduğunu" gösterdiğini belirtmiştir. Aynı yıl, aynı dergide İlk Dönem İslam Tarihçisi, şimdilerde Princeton/New Jersey'deki Advanced Study Enstitüsünü'nden Patricia Crone, Kur'an metinlerindeki problemleri bölümlerin aydınlatılmasının "Kur'an'ın doğuşuyla ilgili geleneksel anlayışın terkedilmesiyle" mümkün olabileceğini belirttiği bir makale yayımladı. Michigan Üniversitesi'nden James Bellamy, American Oriental Society Dergisi'nde 1991'den beri "bir dizi Kur'an metni tashihi" ve geleneksel Müslüman anlayışından Copyediting God anlayışına götüren değişiklikler önermektedir.

Bu bilginlerin içinde en yıkıcı olanlarından bir de Crone'dur. 1970 ve 1980'li yıllarda o, bazıları ortak olan birkaç kitap yazmıştır. Ki bunların en önemlilerinden biri de Michael Cook'la birlikte yazdığı ve İslam'ın kökeni ve İslam tarihinin yazılışı konusunda radikal tartışmalar yaptığı *Hagarism: The Making the Islamic World* (1977) isimli kitabıdır. Hagarism'in tartışmalı iddiaları arasında Ku'ran ayetlerinin inanıldığından daha geç indirildiği (*Kur'an'ın VII. yüzyılın son on yılından önce mevcut olduğunu gösteren herhangi bir kanıt yoktur*), Mekke'nin İslam'ın ilk kutsal mekanı olmadığı (*kanıtlar ilk kutsal yerin kuzey-batı Arabistan'da olduğunu, Mekke'nin ise ikinci planda kaldığını göstermektedir*), Arap fetihlerinin İslam'ın kurumsallaşmasından önce olduğu (*Yahudi mesiyaniğe göre Kutsal Topraklar Arap istilasına uğrayacaktı*), Hicret görüşü veya Muhammed ve onun takipçilerinin 622 yılında Mekke'den Medine'ye göçünün Muhammed'in vefatından uzun bir süre sonra gerçekleşmiş olabileceği (*VII. yüzyıl kaynaklarının hiç biri Arap dönemini Hicret dönemi olarak tanımlamaz*) ve "Müslüman" teriminin İslam'ın ilk yıllarında pek kullanılmadığı (*Bu ilkel kimliğin sahiplerinin kendilerine müslüman dediklerini düşünmek için kuvvetli bir delil yoktur, fakat kaynaklar 642 yılına ait bir papirusta görüldüğü üzere bu toplumun isminin Yunanca'da Magaritai ve 640'larda Suriye'de bulunan bir papirusta 'Mahgre' veya 'Mahgraye' şeklinde olduğunu gösterir*) fikri vardır.

Hagarism saldırgan kaynaklara dayandığı için Müslüman olan ya da olmayan pek çok bilginin ciddi tepkisini çekti. Yazara göre "bu kitap, büyük oranda inançsız kaynakları delil olarak kullanması nedeniyle Müslümanlar tarafından haddi aşmış bir kitap" olarak görülmektedir. Crone ve Cook Peygamber Muhammed'in geleneksel Müslüman iddalarından iki yıl daha fazla yaşadığı ve Medine'ye olan hicretinin tarihinin sorgulanabileceği gibi bazı radikal fikirlerinden vazgeçtiler. Fakat Crone İslam Tarihi konusunda Müslüman ve Batı'daki geleneksel görüşlere meydan okumaya devam etmiştir. O, *Meccan Trade and the Rise of Islam* (1987)'de Batılı ve bazı Müslüman bilginler arasında yaygın olan İslam'ın yükselmesinin Arap baharat ticaretine bir tepki olarak geliştiği düşüncesine karşı çıkmıştır.

Gerd-R. Puin'in Kur'an tarihi ile ilgili şu anki düşünceleri bu çağdaş revizyonizmi çağrıştırmaktadır: O, "Ben Kur'an'ın Hz. Muhammed döneminde bile tamamen anlaşılmayan bir tür metinler bileşimi olduğunu düşünüyorum" der. "O, metinlerin bir çoğu İslam'dan bir yüzyıl bile daha eski olabilir. İslami gelenekte dahi önemli Hristiyan izleri taşıyan büyük miktarda çelişik bilgiler bulunmaktadır ki bir kimse istediğinde bu bilgileri kullanarak karşıt bir İslam tarihi çıkarabilir." der.

Patricia Crone'a göre bu şekilde düşünmenin geçerli hedefleri vardır. "Kur'an tüm diğer kitaplar gibi tarihe sahip olan bir kitaptır. Ancak, biz bu tarihi bilmiyoruz ve üzerinde çalıştığımız zaman insanların büyük protestosuyla karşılaşyoruz. Bu feryat ve protestolar Batılılar'dan gelse hiç kimse umursamaz ama başkalarından geldiğinde Batılılar saygı duyarlar: "Siz kimsiniz ki onların mirasına karışıyorsunuz? Oysa biz İslam bilimciler kimsenin inancını yok etmeye çalışmıyoruz."

Özellikle Batıdaki Kur'an çalışmalarının, geleneksel olarak Hristiyanlık ve İslamiyet arasında açıkça ilan edilmiş bir düşmanlık bağlamında ele alınmasından dolayı herkes bu fikre katılmayacaktır. (Son iki asırda Batı'da Doğu'yu anlamak amacıyla ortaya çıkan ve genellikle oryantalizm olarak anılan bu geniş hareket, benzer dini ve kültürel önyargılar sergilemesi nedeniyle son yıllarda ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle Hristiyan ve Yahudi bilginler Kur'an'ın heretik (kabul gören inançların karşısında) olduğunu düşünmektedirler. Örneğin bir XIX. yüzyıl oryantalisti olan William Muir, Kur'an'ın "medeniyetin, özgürlüğün ve hakikatin önündeki dünyada şimdiye kadar görülmemiş en inatçı düşman" olduğunu iddia etmiştir. İlk dönem Sovyetler bilim adamları da İslamiyet'in kökeni ile ilgili olarak ideolojik bir yaklaşım ve misyoner coşkuyla çalışmışlardır: 1920 ve 1930'larda *Ateist* isimli bir Sovyet yayını İslamiyet'in yükselişini Marxist-Leninist bakış açısıyla izah eden bir dizi makale yayımlamıştır. *Islam and Russia (1956)*'da Ann K.S. Lambton bu çalışmaların çoğunu özetlemiş ve bazı Sovyet bilginlerinin "*bu yeni doğan dini motive eden gücün Mekke ve Medine'nin tüccar burjuvazisi tarafından sağlandığını*" düşündüklerini yazmıştır. S.P. Tolstov "*İslamiyet'in feodal fakat Arap toplumuna has köle edinme temeline dayanan sosyal-dini bir hareket olduğunu*" savunmaktadır. N.A. Morozov'a göre ise "*Muhammed ve ilk halifeler efsanevi şahsiyetler olup, İslam Haçlı Seferleri döneminde bağımsız bir karakter kazanıncaya kadar Yahudilik'ten ayırt edilemez bir din olarak kalmıştır*". Morozov abartılı bir teorisyen olarak gözükmektedir. Lambton, *Christ "İsa" (1930)* isimli eserinde Morozov'un "*ortaçağda İslamiyet'in sadece, Mekke yakınlarındaki Kızıl Deniz bölgesinde meteorolojik olaylar neticesinde ortaya çıkan Arianizm'in (Ari kültürünün) bir fraksiyonu olduğunu*" iddia ettiğini yazar.

Kur'an hakkında gayri İslami eğilimle yapılan bir çok eleştirel çalışmaların Müslümanlar tarafından tamamıyla reddedilmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Daha

nazik bir protesto 1987 yılında *Muslim World Book Review*'de yayımlanan *Method Against Truth: Orientalism and Qur'anic Studies* adlı makalede müslüman bir eleştirilen olan S. Pervez Manzoor tarafından yapılmıştır. Manzoor, Batı'daki Kur'an araştırmacılığının kaynaklarını "Ortaçağ Hristiyanlığının polemik bataklığına" dayandırarak ve onun çağdaş konumunu "kendi çıkmaz sokağını oluşturması" (*cul-de-sac*) olarak tanımlayarak Batı'nın İslam'a yaklaşımı hakkında kompleks ve yaygın bir suçlama ortaya atmış ve makalesine öfke ile giriş yapmıştır:

Kur'an çalışmalarında oryantalist yaklaşım, her ne değer ve faydaya sahip olursa olsun, kinden doğmuş, başarısızlıkla büyümüş ve intikamla beslenmiş bir projedir: Bu, güçlünün güçsüze olan kini, akılcının batıl inançlıya karşı öfkesi ve kurallara uyan kimsenin kurallara uymayan kimseye karşı olan intikam duygusudur. Batılı, kendi dünyevi başarısının zirvesinde devlet, kilise ve üniversitenin gücünü koordine ederek Müslüman inancının kalesine en çetin saldırısını başlattı. Onun gururlu kişiliğinin bütün sapkın yönleri-pervasız akılcılığı, dünyaya hükmetme hayali ve mezhep fanatıklığı-, tarihi orjinalite ve manevi ulaşılmazlığın ta kendisi olan Müslüman kutsal kitabını sağlam köklü pozisyonundan saptırmak için şeytani komployla birleşti. Gözüpek bir şekilde çalışan Batılı'nın nihai amacı Müslüman aklının ta kendisidir. Batı ancak Müslümanlar Peygambere gelen ilahi mesajın kesinliği konusunda ümitsizliğe düştükleri takdirde bu (saldırıları)ndan vazgeçecektir. Ancak Kur'an vahiylerinin doktrinal özerkliği veya tarihsel orjinallığı hususunda kafası karışan bir Müslüman evrensel misyonundan vazgeçebilir ve böylelikle Batının global egemenliğine karşı koyamaz hale gelir. Açıkça söylenmese de Kur'an'a olan oryantalist saldırının mantığı en azından bu olarak gözükmektedir.

Bütün bu tepkilere rağmen, çeşitli akademik ve teolojik ilgileri olan Batılı Araştırmacılar Kur'an çalışmalarında modern metin (inceleme) tekniklerini ve tarihsel eleştiri metotlarını uygulamaya devam etmişlerdir. Hali hazırda var olan bu çalışmanın ana bünyesi bir Avrupa şirketi olan, *The Encyclopaedia of Islam* ve *The Dead Sea Scrolls Study Edition* gibi önemli çalışmalara sahip olan köklü Brill Yayınevi'nin yeni aldığı bir karara göre ilk kez Kur'an Ansiklopedisi (*Encyclopaedia of the Qur'an*) komisyonu kurularak gösterildi. Toronto Üniversitesinde İslam Araştırmaları profesörü ve Ansiklopedinin genel editörü olan Jane McAuliffe, onun Kitabı Mukaddes Ansiklopedisi'ne "benzer bir fonksiyon" göreceğini ve "yeni binyıla girerken Kur'an araştırmaları için özet bir çalışma olacağını" ummaktadır. Ansiklopedinin ilk bölümünü oluşturan makaleler incelenmekte ve bu yılın sonlarında basılmak için hazırlanmaktadır.

Kur'an'ın yeniden yorumlanması çalışmaları için henüz hazır olmayan İslam dünyasında pek çok kişiyi rahatsız etse de *Encyclopaedia of the Qur'an*, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar tarafından hazırlanan gerçek anlamda

ortak bir çalışma olacak ve makaleler Kur'an yorumuna çeşitli yaklaşımları sunacaktır. Bu yaklaşımların bazıları da muhtemelen geleneksel İslam düşüncesine aykırı olacaktır. Ansiklopedinin istişare kurulu üyesi olan Mısırlı çok mütevazı bir Arapça profesörü olan Ebu Zeyd, geleneklerini yeniden yorumlama denemelerinde Müslüman bilginlerin karşı karşıya kaldığı zorlukları göstermek bakımından bir örnektir.

Korkunç Bir Senaryo

Ebu Zeyd, “edebî bir metin olan Kur'an'ı anlamının, açıklamanın ve tahlil etmenin ancak edebî bir yaklaşımla mümkün olabileceğini” söylemektedir. Ona göre “bu, teolojinin temel bir problemidir”. Bu yazıdakine benzer görüşler açıkladığı için-ashında, Kur'an'ın, Tanrı'nın kesin ve değişmez kelamı olarak literal bir şekilde okunması fikrine karşı geldiği için-Ebu Zeyd, 1995 yılında resmen mürted ilan edildi ve bu karar, Mısır Yüksek Mahkemesi tarafından 1996 yılında onaylandı. Mahkeme, mürtedin bir müslümanla evliliğini yasaklayan İslamî yasa gerekçe gösterilerek Ebu Zeyd'in, karısı İbtihal Yunis'ten-ki mutlu bir evliliğe sahipken başına gelenlerle sarsılan Yunis'in “bir tuğlayla kafaya vurulması gibi” tanımladığı bir kararla-boşanmasını sağlamak amacıyla devam etti.

Ebu Zeyd, sürekli dindar bir müslüman olduğunu söylemesine karşın Kur'an'ın zahirî içeriğinin [örneğin, kadınlara nasıl davranılacağı ile ilgili İslam'ın da çirkin gördüğü eski kurallar] kompleks, düzenleyici ve ruhu besleyici batinî içeriğinden daha az önemli olduğu iddiasındadır. Ebu Zeyd, Kur'an'ın ilahi, sonsuz ve dinamik metnini, bir tılsım ve süsten daha canlı ve anlamlı olmayan sabit bir insan yorumuna düşürmesinden dolayı, geleneksel İslamî görüşün boğucu bir özelliğe sahip olduğu düşüncesindedir.

Ebu Zeyd, Mısır'da kaldığı süre boyunca irtidat suçlamalarını çürütmeye çalıştı. Fakat ölüm tehditleri ve amansız halk baskısı karşısında bütün olayları “korkunç bir senaryo” olarak tanımlayarak eşiyile birlikte Kahire'den Hollanda'ya kaçtı. Yaptığı konuşmalarıyla Ebu Zeyd karşıtlığını tahrik eden Şeyh Yusuf el-Bedri: “Bizler terörist değiliz, kurşun veya makineli tüfek de kullanmadık fakat dinimize dil uzatan bir İslam düşmanını durdurduk. Bir daha hiç kimse İslam'a zarar vermeyi düşünmeye cesaret edemez..

Ebu Zeyd, hayatından endişe etme ve kaçma hususunda haklı görünmektedir: 1992 yılında Mısırlı gazeteci Farag Foda, “Mısırlı Müslüman Kardeşler” hakkındaki eleştirel yazılarından dolayı “İslamcılar” tarafından suikasta uğradı ve 1994'te Nobel Ödülü kazanan romancı Necip Mahfuz yazısından ve diğer eserlerinden biri olan, Tanrı ve Peygamber Muhammed hakkında heretik düşünceler sunan, Kur'an gibi tasarlanmış alegorik bir roman olan “Sokağımızın Çocukları” (*Children of Gabalawi*, 1959)'ndan dolayı bıçaklı saldırıya uğradı.

Paris Üniversitesinde İslam Düşüncesi alanında kıdemli bir profesör olan Cezayirli Muhammed Arkoun, geleneksel Kur'an yorumundan sapmanın büyük problemlere yol açabilecek "çok hassas bir mesele" olduğunu düşünmektedir. Yine ona göre "milyonlarca insan, hareketlerini açıklamak ve amaçlarını haklı çıkarmak için her zaman Kur'an'a başvurmakta ve bu referans, günümüzde her zaman olduğundan daha geniş bir ölçekte gerçekleşmektedir".

Muhammed-İlk Vahyi Aldığı-Mağarada

Mekke, şimdiki Suudi Arabistan'ın batısındaki iki sarp tepe dizisi arasındaki kırıç bir çukur alanda konuşlanmıştır. Hemen batısında, düz ve bunaltıcı Kızıl Deniz sahili; doğusunda, büyük Rub'al-Khali (Empty Quarter-yeryüzündeki en hacimli kumsal alana sahiptir-) uzanır. Şehrin kurulduğu yer ise cazip değildir: Çünkü zemin, kuru ve tozlu olup, sürekli güneşin altında için için yanmakta ve bütün bir bölge sıcak ve sert çöl rüzgarlarıyla süpürülmektedir. Bölgeye yıllarca yağmur yağmadığı görülmele birlikte yağdığı zaman tepelerden hızla inen suyun sele dönüşerek şehrin bulunduğu havzayı basması gibi ciddi sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. İlahi vahyin tekrar indiği yer olarak bu bölge, tıpkı Sina dağları ve Judea ıssızında olduğu gibi her yönüyle vahyin nüzülü için uygundu.

İslam öncesi Mekke ve Kur'an vahyinin durumları ile ilgili tek gerçek tarihi bilgi kaynağı dinin kuruluşu hakkında aşağıda bir özeti verilen geleneksel İslami hikayedir.

İslam'ın gelişine zemin hazırlayan yüzyıllarda, Mekke ilkçağın önemli yerel putperest tapınağı idi. Dinsel ayinler Kâbe-Müslümanların ilk olarak İbrahim (Hristiyanlar ve Yahudilerce Abraham olarak bilinir) ve oğlu İsmail tarafından yapıldığına inandığı, günümüzde de İslam için merkezi bir yere sahip olan mabet-etrafında yapılırdı. Mekke'de M.S. VI. yüzyılda refah seviyesi artış gösterince çeşitli büyüklükteki ve şekildeki putların sayısı da arttı. Geleneksel hikayeye göre, VII. yüzyılın ilk yıllarında Kâbe'de (Hz. İsa'nın, Bakire Meryem'in resimleri de dahil) yaklaşık 360 tane heykel ve ikon bulunmaktaydı.

Bu arka plan çerçevesinde Kur'an'ın ilk bölümlerinin 610 yılında Muhammed bin Abdullah adlı varlıklı fakat samimi bir tüccara vahyedildiği söylenmektedir. Muhammed, Mekke'nin putperest iğrençliğinden yalnız başına derin düşünceye daldığı yakın bir dağdaki mağaraya belli aralıklarla gitmeyi alışkanlık haline getirdi. Bu gidişlerin birisi esnasında ona yaklaşık 600 yıl önce Hz. İsa'nın geleceğini Bakire Meryem'e Nazıra'da bildiren melek olan Cebrail geldi. Cebrail, ilk olarak "oku" emriyle Muhammed'e Tanrı'nın elçiliği vazifesini bildirdi. Daha sonra, ümmi kabul edilen Muhammed ölümüne dek Cebrail aracılığıyla, Kur'an olarak bilinen Arapça ilahi vahiyleri almaya devam etti. Kur'an,-

özellikle başlangıç kısımlarında şiirsel ve sanatsal bir tarzda olmak üzere-İslam veya (Tanrı'nın iradesine) "teslimiyet" olarak bilinen yeni ve orijinal monoteist din ilan etti. Muhammed, bu vahiyleri hem ezberleyen hem de yazan anlayışlı aile bireylerine ve arkadaşlarına aynen bildirdi.

Nüfuzlu Mekkeliler çok geçmeden Muhammed'e ve onun sadık yandaşlarından Mekke kültürünün ve ekonomisinin özü olan putperestliği reddeden küçük bir gruba zulmetmeye başladılar. Bunun sonucunda 622 yılında bu grup, yaklaşık 200 mil kuzeyde bulunan ve sonradan Medine (Medinat al-Nabi, Peygamber Şehri) olarak bilinen Yesrib şehrine göç etti (İslam'da hicret olarak bilinen bu göç, bağımsız İslam toplumunun doğuşunun bir işareti ve 622 yılı da İslam takviminin başlangıç yılı olarak kabul edilir). Muhammed, Medine'de pragmatik yönü ağırlık kazanan ve sadeliği gittikçe artan ilahi vahiyleri almaya devam etti. 630 yılına gelindiğinde ise O, Mekke'ye hücum etmek ve orayı fetih etmek için Medine toplumunun yeterli desteğini sağlamıştı.

O, hayatının son iki yılını dine davet, siyasi gücünü sağlamlaştırmak ve vahiyleri alarak geçirdi.

İslami geleneğe göre Muhammed 632 yılında öldüğünde Kur'an ayetleri tek bir kitap haline getirilmemişti, fakat onlar "hurma yapraklarında, düz taşlarda ve insanların hafızalarında" kayıtlıydı (sözlü geleneğin güçlü ve sağlam bir yapıda olması ve başlangıçta olmadığı halde sonraları noktalama işaretleri eklenen Arap alfabesinin ezberleme kolaylığı sağlaması dolayısıyla bu durum şaşırtıcı değildir). Aynı şekilde, bu kadar büyük öneme sahip bir metnin bir araya getirilmesi de şaşırtıcı değildir. Zira, Peygamber Muhammed'in hayatından ve sözlerinden aldıkları ilhamla güçlü bir inanca sahip eski tüccarların, çöl bedevilerinin ve ziraatçıların umulmaz bir birliği olan Medineli Araplar o esnada İslam adına inanılmaz derecede başarılı bir fetihler dizisi gerçekleştiriyorlardı. Nihayetinde Araplar, 640'larda Suriye'nin çoğunu, Irak, İran ve Mısır'ı; otuz yıl sonra da işlek Avrupa'nın bir bölümünü, Kuzey Afrika ve Orta Asya'yı hakimiyetlerine altına aldılar.

Arap fetihlerinin ilk yıllarında Muhammed'in ashabından birçok kişi öldürüldü ve böylece onlarla birlikte Kur'an ayetlerinin değerli bilgileri de yok olmuş oldu. İmparatorluğun uç sınırındaki Müslümanlar, neyin Kur'an'dan olduğu neyin olmadığı hususunda tartışmaya başladılar. Azerbaycan'dan dönen bir ordu komutanı, Muhammed'den sonra gelen üçüncü halife olan Osman'a (644-656) mezhepsel tartışmalarla ilgili korkularını şöyle dile getirdi: "Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitapları hakkında ihtilafa düştükleri gibi bu insanlar da Kur'an hakkında ihtilafa düşmeden yetiş". Osman, Muhammed'in arkadaşları tarafından yazılan ve ezberlenen farklı Kur'an parçalarını özenle bir araya getiren bir tasnif komitesi oluşturdu. Sonuçta yazılı ve standart bir Kur'an mushafı ortaya çıktı. Osman, "eksik" ve kusurlu bütün Kur'an yazmalarının yok edilme-

sini ve bu yeni standart mushafın, hızla genişleyen imparatorluğun büyük merkezlerine çabucak dağıtılmasını emretti.

İslam, sonraki bir kaç asır boyunca dinî ve politik bir varlık olarak kökleşirken, Kur'an'ı ve İslam'ın yükselişini açıklamaya çalışan büyük bir tefsir ve tarih literatürü geliştirdi. Bu literatürün en önemli unsurları ise, Peygamber Muhammed'in söz ve fiillerinin biraraya gelmesiyle oluşan *hadis*; İslamî sosyal ve hukuksal geleneği ifade eden *sünnet*; peygamberin hayat hikayesi olan *siret*; Kur'an'ın yorum ve açıklaması olan *tefsir*'dir. Erken dönem İslam ve Kur'an vahyinin açıklanmasıyla ilgili tüm izahlar aslında büyük ölçüde sekizinci yüzyılın ortasından onuncu yüzyılın ortası içerisinde derlenmiş geleneksel yazılı kaynaklardan gelmektedir.

Anlayan İnsanlar İçin

Çok bariz bir şekilde uzunluk ve şekil bakımından ana hatlarıyla Yeni Ahit'e eşdeğer olan Kur'an, sure olarak isimlendirilen 114 bölüme ayrılmıştır. Kitab'ın tertip metodu ne kronolojik ne de tematiktir. Çoğu sure baştan sona nüzulundaki iniş sırasına göre dizilmiştir. Olağandışı yapısına rağmen genelde Kur'an'ı yeni tanımaya çalışanları şaşırtan şey, İncil'de geçen aynı inanç ve kıssaların Kur'an'da da ele alınmasıdır. Tanrı (Arapça'da Allah) son kararı verir: O, mutlak hakim, mutlak alim ve dünyayı ve orada yaşayanları yaratan olmakla mutlak merhamet sahibidir. O, insanlara yol göstermede yardımcı olmaları için mesajlarını ve kanunlarını peygamberler vasıtasıyla göndermiştir ve gelecekte sadece O'nun bildiği bir zamanda dünyanın sonunu getirecek ve Yargı Günü olacaktır. İlk insan Adem, yasak ağaçtan yediği için cennetten kovulur. Nuh, Tanrı'nın gazabının yol açtığı tufandan çok az sayıda seçkini kurtarmak için bir gemi inşa eder. İbrahim, Tanrı'nın emrine göre kendi oğlunu kurban etmek için hazırlar. Musa, İsraililer'e Mısır'dan çıkmalarında liderlik yapar ve Sina Dağı'nda bir vahy alır. Bakire Meryem'den doğan ve Mesih olarak anılan İsa, mucize gösterir, havarileri vardır ve cennete yükselir.

Kur'an bu monoteistik mirası vurgulamak için büyük titizlik gösterir. Ancak aynı derecede İslam'ı, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan ayırmak için de çaba sarfeder. Mesela, Kur'an Hud, Salih, Şuayb, Lokman ve diğerleri gibi kökenleri sırf arap görünen peygamberleri anlatır ve okuyucularına kendisinin 'anlayan insanlar için/ Arapça bir Kur'an olduğunu hatırlatır. Karşıt iddiaları tekrarlarına rağmen genelde oldukça eğitilmiş arap okuyucular olsa bile çağdaş okuyucuların anlaması açısından Kur'an son derece zordur. Bazen şekilde, ifadede ve ayetten ayete durumlara bağlı hareketli (heyecanlı) değişiklikler yapar; dilde, kıssada ve en erken dönem müslüman egsetlerde (: önce sözlü gelenek olarak geliştirilen bir tür metin) dahi kaybedilmiş görünen olaylarla bir benzerlik kurar. Kur'an'ın görülebilir farklılıklarını bulmak kolaydır: Tanrı, aynı cümle içinde birinci ve

160 / Kur'an Nedir?

üçüncü şahısları kastedebilir; aynı kıssanın farklı versiyonları metin içindeki farklı yerlerde tekrar edilebilir; ilahi kurallar bazen diğer kurallarla ayrışır. Bu son durumda Kur'an, eleştirilerini önceden söyler ve hak iddia ederek kendi mesajını (: Tanrı açığı gizler/ ya da razı olduğu şeyi onaylar) yürürlükten kaldırmak için savunma yapar.

Bu konuda çeşitli kritikler yapılmıştır. Müslümanlar VIII. yüzyıl boyunca hristiyanlarla artan şekilde bir ilişkiye girerken insan merkezli oluşunun kanıtı olarak Kur'an'ın yazınsal ifadesini karıştırmak suretiyle hristiyanların ve diğerlerinin anladığı teolojik polemiklerce fetih savaşlarına eşlik edilmiştir. Müslüman bilim adamları Kur'an'ın yabancı kelime, atlanmış ya da unutulmuş gibi görünen metinler, gramatik uygunsuzluk, saptırılabilen okumalar gibi problematik görünümünü titizlikle ortaya koymuştur. Aslında asıl teolojik tartışma VIII. yüzyılın sonunda İslam'da ortaya çıkmıştır. Kur'an'a 'yaratılmamış' ve 'Tanrı'nın ebedi kelimesi' olarak inananlara karşılık bir zamanda onun yaratılmış olduğuna ve hiçbir şeyin Tanrı'nın kendisi olmadığına inananlar arasında tartışmalar olmuştur. Kısaca Halife el-Me'mun (813-833) zamanında bu sonraki görüş ortodoks doktrin olmuştur. Bunlar arasından Kur'an'ı tamamen literal anlamadan çok, kısmen bir metaforikal anlamaya dayanan kompleks bir teoloji geliştiren Mutezile olarak tanınan nüfuzlu düşünce ekolü diğer çoğu düşünce ekolüne desteklenmiştir.

X. yüzyılın sonlarından itibaren Mutezile ekolünün etkisi politik sebepler yüzünden gittikçe zayıfladı ve merkezi doktrin, Kur'an'ın icazı ya da eşsizliği oldu. (Sonuç olarak, Kur'an geleneksel bir şekilde müslümanlar tarafından arapça bilmeyen müslümanlar için tercüme edilmemiştir. Aksine çoğunluğu arapça konuşmayan müslümanların bakış açısıyla orijinallik içinde okunmuş ve anlatılmıştır. Var olan tercümelemlerin kutsal kitabın yardımcısı ve açıklayıcısı olmaktan fazla bir şey olmadığı kabul edilir). Eşsizlik doktrininin kabulü İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır ve X. yüzyıldan bugüne temel müslüman anlayışı Kur'an'ın literal ve Tanrı'nın "yaratılmamış kelimesi" olarak değişmeyecek aynı durumda kalmıştır.

Psikopatik Vandalizm

Gerd-R. Puin, Batılı bilim adamları ile ilgili olarak, bir kısım müslümanların Kur'an'ın basmakalıp anlaşılmasını kabul etmelerindeki geleneksel gönüllülükleri hakkında küçümseyerek konuşur. O, "Kur'an'ın kendisinin 'mübin' ya da 'açık' olduğunu iddia ettiğini" söyler. "Fakat ona bakarsanız, her beşinci/ beşte bir ya da diğer cümlelerin tamamen anlamlı olmadığını fark edersiniz. Çoğu müslüman ve oryantalist size tabi ki bunun aksini söyleyecek ancak, gerçek olan Kur'an metninin beşte birinin tam anlaşılabilir olmasıdır. Bu, çeviriye bağlı olan geleneksel endişenin sebep olduğu şeydir. Kur'an anlaşılabilir olmasaydı (Arapça olarak dahi anlaşılabilir olsaydı-tercüme de edilemez-

di. İnsanlar bunu yapmaktan korktular. Kur'an tekrar tekrar 'açık' olduğunu iddia etse de) Arapça konuşanlar da size böyle söyleyecekti. Görülmektedir ki bu böyle değildir, bir farklılık vardır. Bu gibi başka şeyler devam ediyor olmalıdır.”

Başka şeyleri düşünmeye çalışmak aslında sadece bu yüzyılda başladı. Son zamanlara kadar, erken dönem İslam tarihçisi Patricia Crone şöyle söylüyor: 'Herkes, Kur'an'ın kaynak ve anlamının doğru olduğunu hatırlatmak için müslümanların iddia ettikleri her şeyin kabul edildiğini zannetmektedir. Bu zanna kapılırsanız, yeniden başlamak zorundasınız. Bu elbette başarı anlamına gelmemektedir. Kur'an tamamen eleştiri ve analiz yapmaya karşı direnen tarihi bir gelenek içinde sıkıca çerçevelenmiş bir şekilde bize intikal etmiştir'. Crone'un onu işlediği gibi, Kutsal Kitab'ın metnini değiştirenler bizlere kristalizasyonun farklı aşamalarında İsraili geleneğin bölümlerini sunmaktadır. Binaenaleyh kanıtları birbirine zıt olarak kazançlı bir şekilde karşılaştırılabilen ve araştırılabilir. Fakat müslüman geleneği yavaş bir kristalizasyon patlaması şeklinde bir sonuçtu. İlk derleme yapanlar metni değiştirenler değil, çalışmaların dikkat çekecek bir şekilde kapsayıcı kesişen noktalardan uzak olan enkaz koleksiyoncularıydı ve dikkatsiz aydınlatmalar onların karşılaştırmalarıyla birbirini takip etmektedir.

Şaşırtıcı değildir ki, erken dönemde İslam'ın hızlı bir şekilde yayılma kaydetmesi ve din'in doğuşu ile din'in tarihinin ilk olarak sistematik dökümanlaştırılması arasındaki zaman dilimi, Muhammed'in dünyası ve sonradan onun hakkında yazan tarihçilerin dünyası çarpıcı şekilde farklılık göstermektedir. Sadece İslam'ın ilk yüz yıl boyunca çöl kabilelerine mensup putperest bir grup, benzeri görülmemiş yazınsal ve bilimsel aktivitenin bol olduğu geleneksel monoteizmin geniş bir uluslararası sömürgeciliğin vasileri olmuşlardır. Çoğu çağdaş tarihçi her hangi birinin kendi kaynakları hakkında bu devasa sosyal transformasyonu bozulmadan uzun süre kalması için İslam'ın hikayelerini – özellikle ilk yüz yıllarda şifahi gelenek olarak bulunan-tahmin edemeyeceğini müzakere etmişlerdir. Hiç kimse, sosyal ve entelektüel alt yapısını (ve teleolojik kanıtlarını) atmak amacıyla anlaşılmasız biçimde yabancı VII. yüzyıl Arap çevresini ve şartlarını doğru olarak tanımlamak için IX. ya da X. yüzyıl Irak'ını yazan müslüman bir tarihçiyi tahmin edemez. İslam tarihi konusunda yazan R. Stephen Humphreys, (A Framework for Inquiry, (1988) – Sorgulama İçin Bir Çatı) erken dönem İslam araştırmalarında karşılaştırma yapan tarihçilerin ortaya koydukları konuları az ve öz bir şekilde özetlemiştir.

Şayet amacımız II/VIII. ve III/IX. yüzyılların (İslami takvim/hristiyan takvimi) sonlarında müslümanların, toplumların kaynaklarını anladıkları metodu anlamaksa, biz gerçekten müsterihiz. Fakat amacımız, İslami toplumun en erken 10'lu yılları hakkında modern sorulara verilen güvenilir belgelerle ispat edilmiş

162 / Kur'an Nedir?

cevaplar sürecinde 'gerçekten olan şeyler'i anlamaksa sıkıntıdayız demektir.

Son birkaç on yılda Kur'an'ın araştırmaları her hangi birisinden daha fazla derin araştıran kişi, Londra Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika araştırmaları Okulu'nun da ilklerinde olan John Wansbrough'tur. Puin, Yemen'e ait kısımları analiz etmek için hazırlıklar yaparken 'şimdi onu yeniden okuyan' kişidir. Patricia Crone, kendisinin ve Michael Cook'un 'Wansbrough'un değinmediği Hagarizme göre Kur'an hakkında çok şey anlatmadığını' söylemektedir. Diğer bilim adamları Wansbrough'un çalışmalarına, 'sert bir şekilde inatçı', 'vahşice donuk' ve 'büyük bir aldanma' şeklinde yapılan isnatlardan çok hoşlanmamışlardır. Fakat ne öyle ne de böyle, hiç kimse bugün Kur'an'ın meşgul olunan eleştirel araştırmalarında Wansbrough'un iki ana çalışmasıyla ilgilenmelidir: Kur'an'ı Araştırmalar: Kutsal Kitaba Göre Yorumlamanın Kaynakları ve Metotları (1977) ve Mezhepsel Çevre: İslam Kurtuluş Tarihinin Muhtevası ve Oluşumu (1978).

Wansbrough, Kutsal Kitaba ait değerlendirmeleri (şekilsel değerlendirme, kaynak değerlendirmesi, düzenleme değerlendirmesi vs) "araçlar ve teknikler" şeklinde isimlendirdiği tam bir birikim deposu şeklinde Kur'an metnine uygulamıştır. Kur'an'ın ancak Yahudi ve Hıristiyan mezhepleri Mekke ve Medine'de bir kısmı da şu an Suriye, Ürdün, İsrail ve Irak'ta bulunan diğer fırkalarla etkili sözlerle tartışmalar yaparken bu şifahi intikal dönemi boyunca VII. ve VIII. yüzyıllarda tedricen değişikliğe uğradığı sonucuna varmıştır. Wansbrough İslam'ın var olduğu ilk ya da daha sonraki yüzyıllardan beri süre gelen İslami olmayan kaynak materyali sebebinin hiç varolmadığı sonucuna varmıştır.

Wansbrough'a göre, İslami gelenek İncil alimlerince "kurtuluş tarihi" olarak bilinen şeyin bir örneğidir (:kurtuluş tarihi). Günümüzde geç ortaya çıkarılan kaynaklarının, zaman içinde geçmişe ışık tutan teolojik ve muhafazakar bir şekilde harekete geçirilen bir dinin hikayesi. Başka bir deyişle, Wansbrough bu konuyu Kur'an Araştırmalarında ortaya koyarken, Kur'an'ın kutsallaştırılması ve Kur'an'ı açıklamak için ortaya çıkarılan İslami gelenek-çok farklı isnatları (kısmen bir araya getirerek) ve logia (açık olarak Musa'ya ait isnatları delil gösterme/göstererek) birikimlerini Kutsal Kitab'ın (İncilin) bir peygamberinin imajını (Muhammedi muhafazakarlığın materyallerince Tanrı'nın bir Arap insana dönüştürülen) kurtuluşun geleneksel bir mesajı ile (Rabbini Yahudiliğin etkisiyle Tanrı'nın vasıtasız ve son olarak değişmez kelimesine dönüştürülen) içine almıştır.

Wansbrough'un gizli teorileri belirli ilmi sahalarda yayılmaktadır. Fakat bir çok müslüman anlaşılabilir ölçüde bu teorileri tamamen saldırgan bulmaktadır. Mesela S. Parvez Manzoor, Wansbrough ve diğerlerinin Kur'an araştırmaları "gücün sihahsız konuşması" ve "psikopatik vandalizmin patlak vermesi" olarak nitelendirilmektedir. Monzoor, sadece Kur'an araştırmalarının eleştirel giri-

şimlerinden kaçmayı tartışmamış ayrıca müslümanların “epistemolojik savaş meydanında” batılı revizyonistleri yenmek için “er ya da geç (biz müslümanlar) geleneğimizin hasrettiği şeylerle birlikte tamamen bambaşka olan metodolojik tahminlerden ve parametrelerden başlayacağız.”

İslam Dünyası İçinde Revizyonizm

Doğrusu, bir yüzyıldan fazla bir süredir İslam dünyasında Kur’an ve İslam tarihinin revizyonist çalışmalarını yapmaya kalkışan halk izlenimleri vardır (bu konuda sürgüne gönderilen Mısırlı Profesör Nasr Abu Zaid tek değildir). Belki de Abu Zaid’in en ünlü selefi meşhur Mısırlı devlet başkanı, üniversite profesörü ve yazar Taha Hüseyin’dir. Azimkar bir modernist olan Hüseyin, 1920’lerin erken dönemlerinde kendini İslam öncesi Arap şiiri çalışmalarına adanmış ve İslam’ın kurumlaşmasından sonra Kur’ani mitolojiyi dışarıda (İslam dünyası dışında) desteklemek amacıyla iyi bir şekilde ortaya konan asıl çalışmaların çoğunun sonuçlandırılma işlemini tamamlamıştır. Oldukça yeni örneklerden birisi de İranlı gazeteci ve diplomat Ali Dashti’dir. 23 yaşında yaptığı ‘Muhammed’in Peygamberlik Kanunu Üzerine Bir Çalışma (1985)’sında, çoğu “mit yaratıcısı ve mucize tüccarı” olarak söylenen Muhammed’in hayatının geleneksel rivayetlerini sorgulamayan müslümanlara tekrar tekrar kızmıştır.

Abu Zaid ayrıca bir müjdecî şeklinde aşırı derecede etkili olan Muhammed Abduh’tan aktarmalarda bulunmuştur. Mısır modernizminin XIX. yüzyıldaki babası olan Abduh, IX. yüzyıl Mutezilesinin teorilerinde yeni bir İslam teolojisinin canlılığını görmüştür. Mutezilenin fikirleri bu yüzyılın erken dönemlerinde bazı müslüman sahalarda popülerite kazanmıştır (Önemli Mısırlı yazar ve entelektüel Ahmad Amir 1936 yılında bu akıma yakın olan şu açıklamayla öncülük yapmıştır: Mutezilenin ortadan kalkması müslümanları üzen en büyük talihsizliktir ve onlar onun ortadan kalkmasından dolayı kendilerini suçlu ilan etmişlerdir). Son Pakistanlı Alim Fazlur Rahman Mutezile meşaleyi iyi bir şekilde günümüz alanına taşımıştır. 1960’lardan 1988’de ölümüne kadar hayatının son yıllarında Mutezile geleneği içinde müslüman ve müslüman olmayan öğrenciler yetiştirdiği Birleşmiş Devletler’de yaşamış ve eğitimcilik yapmıştır.

Bu gibi çalışmalar maliyetsiz olmamıştır. Nasr Abu Zaid gibi Taha Hüseyin Mısır’da din değiştirdiğini ilan etmiş; Ali Dashti, 1979 İran Devrimi’nin hemen ardından sırlarla dolu bir şekilde ölmüş ve Fazlur Rahman 1960’larda Pakistandan ayrılması için zora koşulmuştur. Ortodoks doktrinin meydan okumasıyla ilgilenen müslümanlar dikkatli adımlar atmalıdırlar. Abu Zaid Modern çağa göre Kur’an’ı yeniden yorumlamaya karşı İslam düşmanlığının yaygın olduğu sıralarda, “Kur’an’ı bu hapisshaneden çıkarmak istiyorum. Bu yüzden herşeyden önce, toplumunda boğulan kültür ve sanatımızın varlığı için Kur’an yaratıcı olmalıdır.” demişti. Mısırdaki çoğu düşmanına karşın Abu Zaid, amacı-

164 / Kur'an Nedir?

na doğru iyi bir ilerleme sağlayabilir: çalışmalarında-yavaş da olsa-Arap dünyasının ilgiyle okuduğu oldukça geniş bir anlatımı vardır. Mesela Abu Zaid *The Concept of the Text* (1990) (Metin'in Anlamı) isimli kitabının Kahire ve Beyrut'ta en az sekiz gizli baskısının olduğunu söylemiştir. Bu kitap onun Mısır'dan sürgün edilmesinde büyük oranda sorumludur.

Kur'an'ın yeniden okunmasında atfedilen ve geniş bir okuyucu kitlesine sahip bir diğer alim, Paris Üniversitesi'nde Cezayirli profesör Muhammed Arkoun'dur. Arkoun, Kur'an Konferansları'nda (1982) “ (İslam için) bütün büyük kültürel gelenekleri, bilimsel bilginin modern risklerini üzerine alma zamanını” tartışmış ve “Kur'an'ın ilahi güvenilirlik probleminin İslam düşüncesini yeniden aktif hale getirebileceğini ve bunun çağımızın en büyük tartışmaları arasında yer aldığını” öne sürmüştür. Arkoun, çoğu müslümanın kendi tarihi gelenekleri içinde var olan Kur'an'ın farklı bir mefhumundan habersiz olduğu gerçeğinden dolayı müteessir olmuştur. Müslümanlara, Arkoun'a ve diğerlerine tartışma sunan İslam tarihinin yeniden yorumlanması, kendi içinde daha çok “saldırgan” dış kaynaklara güvenen müslüman ortodoksluğuna meydan okumak için bir fırsattır. Arkoun, Abu Zaid ve diğerleri bu meydan okumanın belki eninde sonunda bir İslami rönesanstan daha az olmayan bir şeye yol açabileceğini ümit etmişlerdir.

Elbette, hem akademik teoriler, hem de İslam dünyasının her yerindeki günlük pratikler arasındaki uçurum oldukça büyüktür. Bugün müslümanların büyük bir kısmı tahmin edilemeyecek surette Kur'an'ın ortodoks anlaşılmasını ve İslam tarihini sorgulamalıdır. İşte İslam, sosyal değişim ve yeni fikirlere açık olması nedeniyle kısmen dünyanın büyük dinlerinden biri olmuştur. (Yüzyıllar önce, Avrupa Orta Çağ feodalitesinin batağına saplandığında, gelişmekte olan İslam medeniyetinin filozofları büyük bir bilimsel ve felsefi keşif sahası açmışlardır. Eski Grek ve Roma'nın fikirleri onları yeniden keşfeden ve yeniden canlandıran İslamcı tarihçiler ve felsefecilere göre olmayan Avrupa için hiçbir şey ortaya koymamıştır) İslam'ın kendi tarihi, Kur'an'ın yaygın mefhumunun sadece varolmak zorunda olan şey olmadığını, ayrıca İncil ilminin, son tarihi kutsal bir yazının eleştirel ve tarihsel araştırmalarının tamamının düşmanca olmadığını göstermektedir. Karışık olarak ruhsal ve kültürel yeniden oluşum amacı, onlar tarafından başarılabilir. Muhammed Arkoun'un ortaya koyduğu gibi metin “onun daha geniş sezgileriyle uyumlu” şekilde yeniden iddia edilirken onlar bunu anlayabilirler.

Giderek artan bir şekilde Kur'an ve İslam tarihi hakkında farklı yorumların yapılması kaçınılmaz surette gelecek on yıllarda teklif edilebilecektir. Şu yorumlamalar gibi: Doğu, Batı, Kuzey ve Güney arasındaki geleneksel kültürel farklarını çözmeye; müslüman dünyanın popülasyonunu geliştirmeye; erken dönem tarihi araştırmaları derinlemesine incelemeye ve Kur'an'la tanışan femi-

nizmi incelemeye devam etmek gibi. Yorumların farklılığıyla elbette aksilikler gittikçe artacak, belki de İncil çalışmaları bu yüzyılda yapılmakta iken, İslam'ın şu an var olduğu, önümüzdeki yıllarda en azından ihtilafli, çekici ve önemli olmayı vaat eden çok farklı sosyal ve entelektüel çevrede-Bosna, İran, Malezya, Nijerya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Birleşik Devletler, gibi. Her şeyden önce global etkileri anlamak isteyen her hangi bir kişi bütün değişiklikleriyle İslam medeniyetini anlamaya gerek duyacaktır. Elbette buna başlamanın en iyi yöntemi Kur'an'la birlikte çalışmaktır-etkisini artıracaktır.